

In metrostation Esplanade - Theatres on the Bay lunchen op een zaterdagmiddag Miu Miu en haar vriendin op de marmeren vloer, naar hun zeggen 'om de drukte te ontvluchten'.

Stadstaat Singapore

Singapore heeft haar publieke ruimte zorgvuldig gedefinieerd. Niet iedereen houdt zich echter aan deze definitie. Sommige inwoners gebruiken de ruimte anders dan is voorgeschreven. Zo claimen ze hun eigen, kleine stukje land en voeren, in de marge, een subtiele maar betekenisvolle strijd om ruimte die schaarser wordt en inzet is van de economische en ideologische strategie van de stadstaat. Die ideologie voert tot in het hart van de Singaporese woningbouw.

Hoe zal de stad hiermee in de toekomst omgaan?

Tekst en beeld
Hester van Gent

Tussen de regels laveren

Singapore kent in vele opzichten haar gelijke niet, was mijn eerste indruk van de stadstaat na een vluchtig bezoek, zo'n zes jaar geleden. Data ondersteunen dit: de PAP (the People's Action Party) is de enige partij van betekenis die Singapore al vanaf haar onafhankelijkheid in 1965 bestuurt. Sindsdien groeide Singapore uit tot een welvarende stadstaat met de grootste kwaliteit van leven in Azië, volgens onderzoeksbureau Mercer. Toch zijn er nergens zo weinig gelukkige mensen als in Singapore, als we de peiling van Gallup mogen geloven. Het land heeft een hoge Gini-coëfficiënt, het gat tussen arm en rijk is er groot. Verder heeft Singapore de hoogste bevolkingsdichtheid van Azië, en woont maar liefst tachtig procent van de bevolking in flats van de Housing Development Board, een staatsonderdeel belast met sociale huisvesting.

Een ander fenomeen dat weliswaar niet bovenaan een lijstje prijkt maar dat je niettemin uitzonderlijk kunt noemen, is de nauwkeurige wijze waarop Singapore haar ruimtegebruik definieert. Van veel stedelijke, al dan niet openbare ruimtes, heeft de Singaporese overheid precies bepaald hoe deze gebruikt dienen te worden en vooral ook: hoe niet. Dit verschijnsel heeft door middel van bijbehorende regels, verbodsborden en hoge boetes (eten in de metro: 500 Singapore dollar) bijgedragen aan het clichébeeld van Singapore als overgecontroleerde stadstaat.

Cliché of niet, het was juist die controle op ruimte die om één of andere reden bij mij bekliffde. Ik begon mij af te vragen of er ook

Singaporezen zijn die deze nauwkeurige definitie van ruimte aan hun spreekwoordelijke laars lappen. En wat de redenen zijn achter die nauwkeurige ordening van ruimte.

Ik besloot terug te gaan en het uit te zoeken. Hierbij richtte ik me niet op data of grootste gemene delers, maar op de marge, of, preciezer: op de plekken waar het ruimtegebruik van de Singaporees schuurt met de regels. Dit was geheel in lijn met mijn reisgids: *Contours of Culture. Space and Social Difference in Singapore*. Hoewel het boek al uit 2005 stamt, blijft de inhoud onverminderd relevant: Robbie Goh, vice-decaan aan de Faculty of Arts and Social Sciences en professor Engelse Taal en Literatuur aan de National University of Singapore (NUS) pleit voor het serieus nemen van marginale 'stemmen' en alternatieve interpretaties, naast de dominante data en het officiële discours bij de analyse van steden.

Wat blijkt? Gezien vanuit de marge komt een ander Singapore tevoorschijn: een Singapore waarin sommige bewoners tussen de regels van de fysieke omgeving laveren en zo de ruimte anders gebruiken dan de staat voor ogen heeft: van straatverkopers die hun handel in koffers aan een hek vastketenen en zo gratis opslag regelen, tot bewoners in Chinatown die een deel van de achterstraat tot verlengstuk van hun huis maken met behulp van wasrekken, zithoeken en altaren om de goden gunstig te stemmen. Van een slagboom die tot droogrek wordt, tot ouderen die braakliggende staatsgrond in een moestuin veranderen.

Making do

De constante in deze variëteit aan informele gebruiksvormen is dat ze allemaal ruimte claimen, zij het veelal tijdelijk. Goh noemt ze in zijn boek vormen van 'making do' of 'bricolage', letterlijk te vertalen als je behelpen, prutsen. Hij leidde dit af van Michel de Certeau's studie *The Practices of Everyday Life*. Hierin omschrijft de filosoof alledaagse routines als lopen, eten en spelen als tactieken om leefruimte te verwerven, in een omgeving die is bepaald door de heersende macht, zoals een gemeente of bedrijf. Hierbinnen gaat de bricoleur zijn eigen weg. Hij onderwerpt zich dus zowel aan de dominante machtsstruc-

Gini-coëfficiënt

Inkomensongelijkheid wordt vaak gemeten met de Gini-coëfficiënt. De waarde ligt tussen 0 en 1, waarbij 0 correspondeert met perfecte gelijkheid, en 1 met totale ongelijkheid (één iemand heeft al het inkomen). Van alle OECD-landen heeft Singapore de hoogste waarde: 0,41. Na de Scandinavische landen volgt Nederland met 0,3.

De stedelijke bricoleurs zijn vooral te vinden in de 'tussenruimtes' van de stad, zoals trappenhuizen, ruimtes onder viaducten of in metrostations. Hier houdt een groep vrouwen een picknick onder een brug.

Orchard Road is een straat met internationale allure, maar in een zijstraat zitten de groene middenberm en de trottoirs vol met picknickende vrouwen.

'Please do not loiter around the staircase, passageway and lift lobby'

tuur, als dat hij diezelfde structuur ondermijnt of parodieert, meent Goh. Daarmee is 'making do' niet zozeer een bewuste verzetsdaad tegen een heersend regime, als wel een tactische improvisatie. Alhoewel er waarschijnlijk in ons allen een bricoleur schuilt, vertelt Goh dat 'making do' van oorsprong behoort tot het domein van de zwakkere, als ik hem opzoek in zijn Vice Dean's Office aan de NUS. 'Niet dat succesvolle mensen zich niet af en toe behelpen, maar het grote verschil is dat zij de luxe van ruimte hebben. Een voorbeeld: in Singapore wordt homofilie niet zonder meer geaccepteerd. Een rijke

Singaporese homofiel kan hiervoor makkelijk zijn heil zoeken in het buitenland. Minder draagkrachtigen hebben die mogelijkheid niet.' Een zondags bezoek aan Little India onderstreept dit. Hoewel Singapore deze levendige wijk als toeristische hotspot ontwikkelde, trekt Little India nog een andere doelgroep: de arbeidsmigrant uit landen als India en Bangladesh. Het zijn veelal mannen die onderbetaald het zware werk opknappen in de bouw. Ze leven vaak in volle slaapzalen, ver van de woonwijken. Maar op zondag zijn ze vrij en komen ze met pickups van het bouwbedrijf naar Little India, waar ze de smalle straatjes bevolken. Hier komt de bricoleur in hen boven. Ze hangen rond op straat of praten wat, zittend op een stoeprand, een oprit of een lege parkeerplaats, want in de wijk is nauwelijks een bank te bekennen, en in een café zitten kost geld. 'Ik zit hier elke zondagavond', vertelt de middelste van een groep mannen, gezeten in het

licht van een lantaarnpaal. 'Eerst doe ik boodschappen en dan kom ik hier naartoe. Dit is onze plek, hier weten we elkaar te vinden, en om negen uur ben ik weer weg.' Tussen de winkelpanden schieten woontorens de lucht in. De entrees worden afgeschermd met hekken en op een bord staat de welluidende tekst: 'Please do not loiter around the staircase, passageway and lift lobby', een tekstuele scheiding tussen bewoner en migrant. Niettemin hangen er arbeiders rond, maar niet te dichtbij en in kleine groepjes. Een subtiele, tijdelijke verovering van ruimte.

Perceptie van schaarste

Vanwaar toch die behoefte om ruimte zo nauwkeurig te definiëren dat het de zwakkere Singaporees noopt tot 'making do'? Volgens een medewerker van staatsplanningsorgaan URA (Urban Redevelopment

De stedenbouw staat niet alleen in dienst van het controleren van ruimte, maar ook van de controle op haar gebruikers

Authority) is die nauwkeurigheid noodzakelijk om aan de verschillende behoeften van de Singaporezen te kunnen voldoen binnen het beperkte grondgebied van de stadstaat. Vanwege die precieze ruimtedefinitie zijn veel bricoleurs te vinden in wat te omschrijven is als de 'tussenruimtes' van de stad: trappenhuizen, ruimtes onder viaducten, of de hal van metrostation Esplanade, Theatres on the Bay. Daar tref ik op een zaterdagmiddag Miu Miu en haar vriendin, die zitten te lunchen op de marmeren vloer, naar hun zeggen 'om de drukte te ontvluchten'. De hal is, anders dan op een doordeweekse dag, inderdaad nagenoeg leeg, op een verliefd stel en enkele slapende mensen na. Aan de muur hangen borden met pictogrammen: verboden te skaten en verboden te slapen. Is met de schaarste van land de vraag achter de ruimtecontrole nu beantwoord? Thomas Kong, Singaporees architect en architectuur-

Project ZERO

Een stad heeft leegte nodig. Met steun van de Jaap Bakema Fellowship beurs onderzocht de Singaporese architect Thomas Kong de waarde van de 'void'. In zijn speculatieve onderzoek naar leegte in Aziatische steden gaat hij op zoek naar de waarde van het niets. Kijk voor inspiratie op de website: zeroproject.weebly.com

Naast toeristen trekt de stadswijk Little India op zondagavond ook arbeidsmigranten uit landen als India en Bangladesh. Ze hangen rond op straat of praten wat, zittend op een stoeprand, een oprit of een lege parkeerplaats.

In veel woongebouwen is de begane grond vormgegeven als een 'void deck'. Deze open stedelijke ruimte is ontworpen om te kunnen doorzien en doorwaden.

docent aan de School of the Art Institute of Chicago, vindt van niet. Kong deed onderzoek naar informeel ruimtegebruik en omschrijft 'making do' vooral als fysieke handeling: een combinatie van maken en doen. Hij ziet hierin studiemateriaal voor architecten in een tijdperk waarin 'gebouwen al bij oplevering zijn achterhaald'. Volgens Kong is het vooral de perceptie van de URA dat je land nauwkeurig moet definiëren, omdat het schaars is. 'Je kunt toch zowel controle hebben, als ruimte aanbieden waar mensen kunnen improviseren?' Tja, het één hoeft het ander niet uit te sluiten...

Goh noemt nog een andere reden om ruimtelijk de touwtjes in handen te houden: de economie. Om een rol van betekenis te kunnen blijven spelen in de wereldcompetitie tussen steden onderling, wil Singapore 'schitteren als een gefacetteerd juweel'. Singapore is rijk aan zulke schitterende locaties: het complex Marina Bay Sands met

casino, hotel en luxe winkels, Changi Airport als hub tussen Azië en de westerse wereld en Orchard Road met zijn internationale allure. Aan weerszijden van deze brede autoboulevard staan kolossale shopping malls, afgewisseld door hotelketens. Over de trottoirs met indrukwekkende bomen wordt druk geflaneerd. Maar in een zijstraat van Orchard Road is de wereld anders: in de groene middenberm en op de trottoirs zit het vol picknickende vrouwen. De meesten komen uit de Filipijnen, werken als huishoudelijke hulp en spenderen hier hun vrije zondag. Ze eten en drinken wat en drijven onderling handel. Ik schuif aan en proef van hun yam. Eén van hen vertelt dat ze hier zitten omdat de parken te ver weg liggen. Volgens haar ondervinden ze geen problemen door hier te picknicken. Maar op de hoek waarschuwt de beveiligingsbeambte van de Rolex-winkel een vrouw dat ze te dicht bij de ingang komt. En een

andere Filipijnse wil niet bij mij op de foto. Ze brengt met een groep mensen haar vrije zondag door aan de achterkant van het ION-winkelcentrum, iets wat op een elektriciteitshuisje lijkt dient als tafel. Ze is bang, want ze mogen daar eigenlijk niet zitten. 'De grens tussen legaliteit en illegaliteit is niet altijd even scherp in de stadstaat', legt Kong uit. 'Het is een grijs gebied waarbinnen je, voor making do, tactisch moet opereren zonder dat je anderen lastigvalt'.

Void deck

Dus de ruimte is zo nauw gedefinieerd omdat land schaars is, of eigenlijk duur, en als het aan de Singaporese staat ligt, vooral bedoeld om investeerders te trekken. Maar als je tactisch te werk gaat, kun je je eigen plekje veroveren, al is dat vaak slechts tijdelijk. Is dat het hele verhaal? Nee, dat is het niet. Want volgens Goh is er nog een derde

Volgens de URA moet je het schaarse land nauwkeurig definiëren

reden waarom de Singaporese overheid zo precies is met ruimte: een ideologische. De stedebouw staat niet alleen in dienst van het controleren van ruimte, maar ook van de controle op haar gebruikers. Dit alles om de ruimte te kunnen overzien, illegale samenscholingen te voorkomen en misdaad zo veel mogelijk te bestrijden. Die ruimtelijke vertaling van Singapore's ideologie voert ons naar het hart van zijn sociale woningbouw, of liever: naar de plint. Van veel woningbouwflats is de begane grond vormgegeven als zogenoemd 'void deck', een open ruimte 'ontworpen om te kunnen doorzien en

Contours of Culture

Robbie Goh pleit voor het serieus nemen van marginale 'stemmen' en alternatieve interpretaties, naast de dominante data en het officiële discours bij de analyse van steden. Het boek bespreekt de stedelijke geschiedenis en het culturele landschap van Singapore in relatie tot theorieën over het multiculturalisme en het cultureel en politiek onbewuste.

In de strak gereguleerde stad laveren de bewoners tussen de regels van de fysieke omgeving door en gebruiken zo de ruimte anders dan de staat voor ogen staat. Deze praktijk van 'making do' varieert van straatverkopers die hun handel in koffers aan een hek vastketenen en zo gratis opslag regelen, tot bewoners in Chinatown die een deel van de achterstraat tot verlengstuk van hun huis maken met behulp van wasrekken, zithoeken en altaren om de goden gunstig te stemmen.

doorwaden', aldus Goh. Het idee achter het 'void deck' is dat verschillende culturen elkaar daar kunnen ontmoeten. Gevoetbald mag er niet worden, want dat belemmert de doorgang. In en om het 'void deck' vind je alleen faciliteiten voor rustige activiteiten zoals schaken en speelplekken voor jonge kinderen. 'Het void deck is voor mensen zoals de regering ze ziet', vat Goh de ruimte samen. Ik denk aan de borden op het metrostation, die laten zien hoe handig het is om in de rij te gaan staan alvorens in te stappen. En aan een tekst in de metro, die de lezer ontmoedigt een hond te kopen. Ik beseft: zo bouwt de staat met ruimte aan haar ideeën over mens en samenleving.

Short stories

Alles goed en wel, maar hoe past de bricoleur in dit plaatje? Of, om in de terminologie van Goh te blijven die de stad als tekst 'leest': maakt

het verhaal achter de bricoleur net zo goed deel uit van het stedelijke en culturele landschap van Singapore als de 'officiële verhalen' die de overheid selecteert en naar voren schuift? 'Jazeker', peinst Goh. 'Maar de vraag is natuurlijk in hoeverre dat zo is. In veel gevallen kun je beter spreken van short stories die achterop de boekenplank liggen.' Daarmee lijkt de invloed van de bricoleur beperkt te zijn en komt de vraag bovendien of in de stadstaat nog toekomst is voor deze prutser. Die vraag wordt beantwoord in de *Population White Paper. A Sustainable Population for a Dynamic Singapore*. In dit document beschrijft de PAP haar ambitie om Singapore's inwonersaantal te laten groeien van 5,3 naar 6,9 miljoen in 2030. Goh ziet het als een testcase voor de bricoleur, wiens speelveld immers ruimte is. Hij vraagt zich af hoe deze groei vormgegeven gaat worden. 'Zullen de void decks opgegeven worden? Dat betekent: geen menselijke interactie meer. Rest

Een tekst in de metro ontmoedigt de lezer een hond te kopen

er straks alleen nog ruimte ondergronds? Binnen tien tot twintig jaar weten we meer.' Kong is positiever: volgens hem betekenen nieuw inwoners nieuwe inzichten. En bovendien: 'Hoeveel mensen kun je onder controle houden?' Goeie vraag. Het moge zo zijn dat deze voetnoot van ruimtegebruik, het 'making do', net zo weinig vertelt als de lijstjes die Singapore aanvoert, maar dat toch tenminste niet alles valt te controleren. De controle op de Singaporese samenleving genereert in de zwakkeren een tegenstroom, hoe minimaal ook, die ruimte en tijd

verdient om de verhalen die erachter schuilgaan betekenis te geven. Verschillende ontwikkelingen duiden erop, dat de staat de controle op ruimte langzaam laat vieren. De URA betreft belangstellenden bij de inrichting van openbaar ruimteprojecten. Hun programma Community In Bloom laat bewoners samen tuinen inrichten en onderhouden. Maar deze ontwikkelingen zeggen in feite weinig over een andere opstelling jegens informeel ruimtegebruik. Hoe zal Singapore daarmee in de toekomst omgaan? Desgevraagd klinkt het antwoord van Thomas Kong schijnbaar eenvoudig: 'Er zijn al plekken die informeel worden gebruikt. (...) Wat de staat nodig heeft, is de generositeit om hier ruimte aan te geven. Wat Singapore nodig heeft, is een ruim hart.'

Met dank aan de Van Eesteren-Fluck & Van Lohuizen Stichting